

gibi başka bir fâilin irade ve tasarrufuyla kazanılan sıfatlar alır (a.g.e., vr. 18^b-19^a). Ayrıca Kalânîsî, genel kanaatin aksine arazların cisimle iç içe geçmesini (Nesefî, I, 334) ve benzer (mümâsil) iki nesnenin bazı vasıflarda farklılık arz etmesini mümkün görür (İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, eş-Şâmil, s. 293).

Kalânîsî, İbn Küllâb ve Hâris el-Muhâsibî gibi haberî sıfatlar arasında ayırmalar yaparak "ulûv" sıfatını akılla kavranan, arş üzerine "istivâ"yı ise ancak haberle bilinebilecek sem'î bir sıfat sayar (İbn Teymiyye, II, 12). Ayrıca Allah'ın zâtı ve sıfatları arasındaki ilişki konusunda Kerrâmîyye ile Ehl-i sünnet arasında bir yaklaşım ortaya koyar. Buna göre Kalânîsî, aynîlik-farklılık tartışmasına girmeden zat ve sıfatın birer "şey" olduğunu belirtmekle yetinir ve bu ifadenin itikadî açıdan problem teşkil etmediğini savunur (Nesefî, I, 131, 241). Kelâm sıfatı üzerinde özellikle duran Kalânîsî kelâmın Allah hakkında ses ve harflerden münezze, sükût ve fiziksel engele zıt bir anlam taşıdığını, ancak işitilen (mesmû') özelliğe sahip bulunduğunu ileri sürer (a.g.e., I, 281, 304; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *Tefsîru esmâ'illâhi'l-hüsnâ*, vr. 302^a). Öte yandan Allah'ın kelâmının ezelde emir, nehiy ve haber şeklinde olmayıp daha sonra muhatapların anlaması için bu muhtevayı kazandığı şeklindeki görüşü Ehl-i sünnet kelâmcılarından yoğun eleştiriler almıştır (meselâ bk. a.g.e., vr. 164^{a-b}; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Burhân*, I, 191-192; Ebû Azbe, s. 78).

Ef'âl-i ibâd konusunu ele alırken fiilin kudretle bağlantısını kuran Kalânîsî bir fiilin yaratma ve eylem açısından iki fâilin olabileceğini, dolayısıyla hem Allah'a hem de kula nisbet edilebileceğini belirtir. Fiilde kulan birbirine zıt şeyleri yapabilecek kapasiteye (istitâat) sahip bulunduğu yönünde Hanefî / Mâtürîdî ekolle aynı görüşü paylaşan Kalânîsî bu konuda İbn Küllâb ve Eş'arîler'den ayrılır (Nesefî, I, 337; II, 544, 653). Ayrıca eşyadaki hikmet, sefeh, hüsn ve kubhu sadece vahyin değil aklın da tayin edebileceği görüşüyle diğer ehl-i hadîs kelâmcılarından farklı bir tavır ortaya koyar (a.g.e., I, 452-453).

Kalânîsî imanın tarifine ameli dahil eder (a.g.e., II, 781) ve müşriklerin çocuklarının cennete gireceği fikrini benimser (Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *Tefsîru esmâ'illâhi'l-hüsnâ*, vr. 208^b). Onun imâmetle ilgili bazı değişik görüşleri bulunmaktadır. Bu-

na göre eşit şartlara sahip iki imama aynı zamanda biat edilmesi durumunda imâmeti kimin üstleneceği kurayla tesbit edilmelidir (Nesefî, II, 826; Kalânîsî'nin diğer görüşleri için bk. Gimaret, CCLXXVII [1989], s. 235-261).

Selef anlayışı ile Ehl-i sünnet kelâmı arasında geçiş dönemini temsil eden Kalânîsî, Mu'tezile yöntemini Selef itikadına uygulamaya çalışan ilk âlimlerden biri olarak Ehl-i sünnet kelâmının oluşum ve ekolleşmesine katkıda bulunmuştur. Bu sebeple Ebû'l-Muîn en-Nesefî, ehl-i hadîs kelâmcıları diye nitelediği Mâtürîdîyye dışındaki Ehl-i sünnet kelâm ekolleri arasında Küllâbiyye ve Eş'ariyye'nin yanı sıra Kalânîsiyye'yi de sayar (*Tebşîratü'l-edille*, I, 306). İbn Fûrek'e nisbet edilen *İhtilâfü's-şeyhâyn el-Kalânîsî ve'l-Eş'arî* adlı eser de (a.g.e., I, 427; Zebîdî, II, 5) Kalânîsî'nin Ehl-i sünnet kelâmındaki yerini göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Fûrek, *Müccerredü'l-Makâlât*, s. 330; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, İstanbul 1346, s. 254, 310; a.mlf., *Tefsîru esmâ'illâhi'l-hüsnâ*, British Library, Or., nr. 7846, vr. 18^b-19^a, 49^b, 148^b, 164^{a-b}, 208^b, 302^a-303^a; a.mlf., *el-Farâğ beyne'l-fırak*, Beyrut 1405/1985, s. 94, 284; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *eş-Şâmil fi'uşûli'l-dîn* (nşr. Ali Sâmî en-Neşşâr vdğr.), İskenderiye 1969, s. 293; a.mlf., *el-Burhân fi'uşûli'l-fıkıh* (nşr. Abdülazîm ed-Dîb), Devha 1399, I, 191-192; Ebû'l-Yûsuf el-Pezdevî, *Uşûlü'd-dîn* (nşr. H. P. Linss), Kahire 1383/1963, s. 116, 188; Nesefî, *Tebşîratü'l-edille* (Salamé), I, 131, 133, 146, 241, 281, 304, 306, 333-334, 337, 427, 452-453; II, 544, 653, 781, 826; Şehrîstânî, *el-Milel* (Kılânî), I, 32; İbn Asâkir, *Tebîyünü kezi-bi'l-müfterî*, s. 398; İbn Teymiyye, *Der'ü te'âruzi'l-'âkl ve'n-naql* (nşr. M. Reşâd Sâlim), [baskı yeri yok] 1399/1978 (Dârü'l-künûzi'l-edebîyye), I, 270; II, 12; Ebû Azbe, *er-Rauzatü'l-behiyye* (nşr. Abdurrahman Umeyre), Beyrut 1409/1989, s. 78; Zebîdî, *İthâfû'l-sâde*, II, 5-6; D. Gimaret, "Cet autre théologie sunnite: Abu l-'Abbâs al-Qalanîsî", *JA*, CCLXXVII (1989), s. 227-262.

M. SAİT ÖZERVARLI

KALÂNİSÎ, Muhammed b. Hüseyin (محمد بن الحسين القلانسی)

Ebû'l-İzz Muhammed b. el-Hüseyin
b. Büндâr el-Vâsıtî el-Kalânîsî
(ö. 521/1127)

Kıraat âlimi.

435 (1043) yılında Vâsıt'ta doğdu. Kalânîsî nisbesine dayanarak onun veya atalarından birinin küllâh işiyle ilgilendiği söylenebilir. İbnü'l-Cevzî *el-Muntaẓam*'da

(XVIII, 247) kendisini ayrıca Mısırî nisbesiyle anmışsa da eserin bir başka nüshasında kelimenin Mukrî olduğu belirtildiğine göre doğrusu bu olmalıdır.

Kalânîsî, nahiv ve kıraat âlimi Gulâmü'l-Herrâs Ebû Ali Hasan b. Kâsım'dan sahîh ve şâz kıraatleri tahsil etti. Ebû'l-Kâsım el-Hüzeli'den *el-Kâmil fi'l-kırâ'ati'l-'aşr* adlı eserini okudu. Ebû İshak eş-Şîrâzî'den fıkıh dersleri aldı. 461'de (1069) Bağdat'a giderek Ebû Ca'fer İbnü'l-Müslime, Abdüssamed b. Me'mûn ve Ebû'l-Hüseyin İbnü'l-Mühtedî-Billâh'tan hadis dinledi. Bağdat yakınlarındaki Evâne'de Muhammed b. Abbas el-Evânî'den Âsım b. Behdele kıraatine göre bir hatim indirdi. Kur'an ilimlerinde derinleşen ve kıraat ilminde âlî isnada sahip olan Kalânîsî, Irak'ın kıraat ilimleri üstadı (mukriü'l-İrâk) olarak şöhret yaptı. Bağdat'ta bir müddet Kur'an ve kıraat dersleri verdikten sonra Vâsıt'a dönerek Vâsıt Camii'nde ders okutmaya başladı. Hayatı boyunca yakın ve uzak ülkelerden gelen talebelerle ilgilendi. Sıbtu'l-Hayyât, Ebû'l-Alâ el-Hemedânî, Zâkir b. Kâmil el-Hazzâ, Hibetullah b. Ali b. Kassâm, Ebû Bekir Abdullâh b. Mansûr b. Bâkılânî, Ali b. Asâkir el-Batâihî, Ali b. Muzaffer el-Hâtib gibi âlimler aşereyi ondan okudular. Kalânîsî Şevval 521'de (Ekim 1127) Vâsıt'ta vefat etti ve orada defnedildi.

Şâfiî mezhebine mensup olan Kalânîsî, Râfizîlik'le itham edilmişse de Hulefâ-yi Râşidîn'i öven beyitleri dikkate alınarak bunun doğru olmadığı ileri sürülmüş, ancak bu beyitlerin takıyye için kaleme alınmış olabileceğine de dikkat çekilmiştir (Zehabî, *Mizânü'l-îtidâl*, III, 525). Kalânîsî ayrıca talebelerinden ücret aldığı için eleştirilmiştir.

Eserleri. 1. *İrşâdü'l-mübtedî ve tez-kiretü'l-müntehî*. Aşereye dair muhtasar bir eser olup özellikle Irak bölgesinde yaygın şekilde okunmuştur. İbnü'l-Cezîrî'nin *en-Neşr*'inin kaynakları arasında yer alan eser Ömer Hamdân el-Kübey-sî'nin tahkikiyle yayımlanmıştır (Mekke 1404/1984). 2. *Kifâyetü'l-mübtedî ve tez-kiretü'l-müntehî* (*el-Kifâyetü'l-küb-râ fi'l-kırâ'ati'l-'aşr*). *İrşâdü'l-mübtedî*'nin genişletilmesiyle meydana gelen eserin yazma nüshaları Süleymaniye (İbrâhim Efendi, nr. 72) ve Beyazıt Devlet (Bâyezid, nr. 201, vr. 1^b-57^b) kütüphanelerinde bulunmakta olup (ayrıca bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 723) Abdullâh Abdurrahman eş-Şîsrî kitap üzerinde yüksek lisans çalışması yapmıştır (1993, Câ-

miatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İs-lâmiyye külliyyetü usûlî'd-dîn). Bir önceki eser gibi yaygın olarak okunan bu kitap da (Abdülmehdî Abdülcelîl Hasan, s. 13-14) İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'inin ve *Gâyetü'n-Nihâye*'sinin kaynakları arasında yer alır. 3. *Risâle fi'l-kırâ'âtî's-şelâs* (Brockelmann, GAL, I, 519).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XVIII, 247; İbnü's-Salâh, *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye* (nşr. Muhyiddin Ali Necîb), Beyrut 1413/1992, I, 147; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'* (Altıkulaç), II, 912-915; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 525; a.mlf., *A'lâmü'n-nübela'*, XIX, 496-498; Sübkî, *Tabakât*, VI, 97-98; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 320; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 3; II, 128-129; a.mlf., *en-Neşr*, I, 86-87; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 144-145; *Keşfü'z-zunûn*, I, 66, 391; II, 1500; Brockelmann, GAL, I, 519; *Suppl.*, I, 723; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 85; Abdülmehdî Abdülcelîl Hasan, *el-Medâris fi Beyti'l-makdis*, Amman 1981, s. 13-14; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, V, 321; Ferâmerz Hâc Menûçihri, "Ebû'l-İzz-i Kalânîsi", *DMBİ*, V, 736-737.

MEHMET ALİ SARI

KAL'ATÜ BENÎ HAMMÂD

(قلعة بني حماد)

V. (XI.) yüzyılda

Merkezî Mağrib'de Berberiler tarafından kurulan kale-şehir.

Kısaca el-Kal'a veya Kal'atü Hammâd da denilir. Cezayir'de Burc-bû-Arrîrc şehri tren istasyonunun 31 km. güneyinde ve Mesîle'nin kuzeydoğusunda Cebelümaâdîd'in (Tâkerbüst) güney yamacında kurulmuştur. Burası Kal'atü Ebû Tavîl adıyla da anılır. Bazı duvar kalıntıları ile kazılarda elde edilen bir taban mozaiğinden eskiden burada bir Roma kalesinin bulunduğu anlaşılmaktadır. İbâziyye'nin Nükkâr koluna mensup olan Hâricî reisi Ebû Yezîd en-Nükkârî (Sâhibü'l-himâr), Fâtımî Halifesi Mansûr-Billâh ve orduları tarafından bu bölgede mağlûp edilmiş ve savaşta aldığı yaralar sonucu kısa bir süre sonra ölmüştür (336/947).

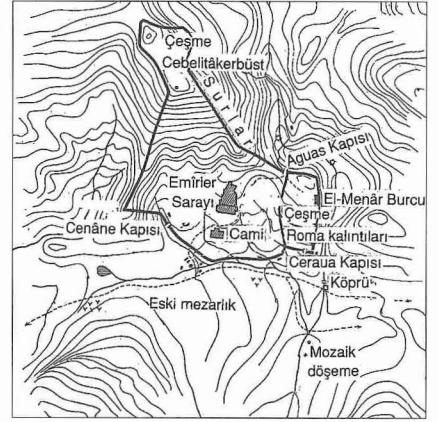
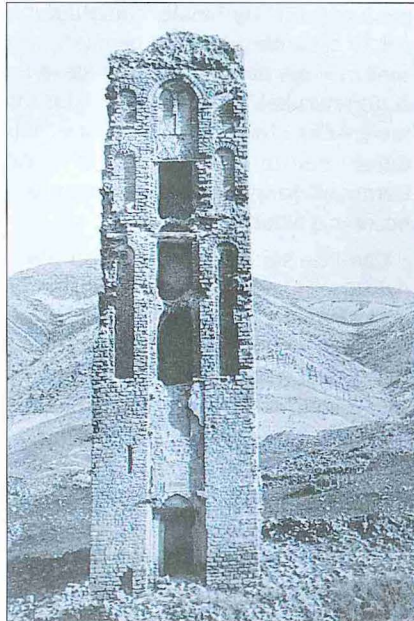
Zîrî Sultanı Bâdis b. Mansûr döneminde Zenâteliler karşısındaki başarılarıyla ün kazanan ve Zâb ile Mesîle'yi içine alan bölgenin valiliğine getirilen amcası Hammâd el-Berberî yeni bir idare merkezi kurma hususunda Bâdis'ten izin aldı. Hammâd tarafından Mesîle'nin kuzeydoğusunda stratejik önemi haiz, toprağı tarıma elverişli bir yerde 398 (1007-1008) yılında inşa edilen Kal'atü Benî Hammâd mükemmel savunma ve haberleşme imkânları-

na sahip bir şehir oldu. Hammâd, Mesîle ve Hamza ahalisiyle Cerâve kabilesinden birçok kimseyi buraya getirterek yeni şehre yerleştirdi. Cami, saray, kervansaray ve çeşitli resmî binalar inşa edilerek şehrin etrafı surlarla çevrildi. Bir süre sonra Hammâd'ın kardeşi İbrâhim'in desteğiyle Zîriler'den bağımsızlığın kazanılmasıyla Kal'atü Benî Hammâd yeni kurulan Hammâdiler Devleti'nin merkezi oldu (405/1015).

Hammâd'ın bağımsızlık ilanı üzerine Bâdis Kal'atü Benî Hammâd'ı kuşattı; kale altı ay sonra düşme noktasına geldiyse de Bâdis'in âni ölümü üzerine kuşatma kaldırıldı (406/1016). Hammâd bazan Eşîr'de, bazan da Kal'atü Benî Hammâd'da oturarak devleti yönetmeye devam etti. Kâid b. Hammâd döneminde şehir iki yıl süreyle Muiz b. Bâdis tarafından tehdit edildiyse de anlaşma sonunda kuşatma kaldırıldı (432/1040).

Kal'atü Benî Hammâd bir süre sonra Kuzey Afrika'nın önde gelen kültür, sanat ve ticaret merkezi durumuna geldi. Özellikle Nâsir b. Alennâs döneminde (1062-1089) şehrin önemi daha da arttı. İfrîkiye'nin ve bu arada Kayrevan'ın Benî Hilâl tarafından işgal ve yağma edilmesi üzerine bölge halkının Kal'atü Benî Hammâd'a sığınmasıyla şehrin nüfusu çoğaldı

Kal'atü Benî Hammâd'ın içindeki caminin minaresinin kalıntıları

Kal'atü Benî Hammâd'ın planı

ve şehir zenginleşti. Pazar yerlerine Mağrib bölgelerinin yanı sıra Mısır, Suriye, Irak ve Hicaz'dan kervanlar gelmekteydi. Ayrıca muhtelif şehirlerden birçok âlim de buraya yerleşti. Ancak Nâsir'in Benî Hilâl'in Esbec koluyla yapmış olduğu anlaşmanın bozulması üzerine Hilâlîler'in Hadne ovasını geçip Kal'atü Benî Hammâd'a girerek şehri tahrip etmeleri şehrin güvenilirliğine ve önemine gölge düşürdü. Nâsir b. Alennâs, Cezayir'in 175 km. doğusundaki eski Saldae Limanı'nın güneyine Bicâye şehrini kurdu ve 461 (1068-69) yılında hükümet merkezini buraya taşıdı. Nâsir'dan sonra gelen Mansûr bir süre Kal'a'da kaldıysa da 483'te (1090) Bicâye'ye yerleşti ve şehri merkez endirdi. Azîz döneminde (1105-1121) Kal'atü Benî Hammâd yeniden Benî Hilâl'in ve müttetiklerinin istilâsına uğradı ve tahrip edildi. Böylece Benî Hammâd Kalesi ile buradaki saraylar ve cami hızla harap oldu, son Hammâdî sultanı Yahyâ 543 (1148) yılında Bicâye'deki yapılarda kullanılmak üzere bütün değerli eşya ile malzemeyi söktürerek oraya taşıttı. 547'de (1152) Muvahhidî Hükümdarı Abdülmü'min el-Kûmî'nin oğlu Abdullah kaleyi kuşatarak ele geçirdi, askerleri ve halktan 18.000 kişiyi öldürterek pek çok esir aldı ve şehri tahrip ettirdi. Bununla birlikte Muvahhidler bazı binaları onarak burayı askerî garnizon olarak kullandılar.

581 (1185) yılında Benî Gâniye Kal'a'yı üç ay kuşattıysa da sonuç alamadı. 1512'de İspanyollar Bicâye'yi aldıklarında şehir Bicâye'den kaçanların sığınma yeri oldu.